

ПЕРЕКЛАДИ

ISSN 1682-5268 (on-line); ISSN 1608-0599 (print)
Shidnij svit, 2026, No. 1, pp. 239–260
doi: <https://doi.org/10.15407/orientw2026.01.239>

Nan Gongbo

**LI QINGZHAO. CHAPTER X / TRANSLATION FROM CHINESE,
INTRODUCTORY ARTICLE AND COMMENTARIES BY H. DASHCHENKO¹**

Hanna Dashchenko

PhD (Philology), Associate Professor
University of Customs and Finance
2/4, Volodymyr Vernadskyi St., 49000, Dnipro, Ukraine
V. N. Karazin Kharkiv National University
4, Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine
annadashchenko78@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3432-3679

The publication continues the Ukrainian translation of the historical novel “Li Qingzhao” (“李清照”) written by the Hong Kong writer Nan Gongbo (南宮搏, 1924–1983). It presents Chapter X (episodes 119–132), which was originally published from August 29 to September 13, 1960 in the *Central Daily News* (中央日報), the dominant newspaper in Taiwan in that time. The events depicted in this part of the novel took place in late 1129 – early 1130.

The chapter is devoted to the meeting between the aristocratic poet Li Qingzhao and the famous courtesan from the “pleasure quarters” Li Shishi, which can be considered one of the key structural and semantic pivots of the novel. These two remarkable women of the Song dynasty are presented not only as literary characters but as symbols of Northern Song culture. Their meeting on a ship sailing along the Yangtze River is interpreted as a symbolic moment of intertwining socially and culturally different lives against the backdrop of grandiose historical catastrophes.

In this chapter, Nan Gongbo uses two complete Song *ci* poems (by Qin Guan and Li Qingzhao), and lines from poems by Li Qingzhao, Liu Yong, and Bai Juyi as well. The introductory article highlights the role of poetic texts in the novel, which not only set the emotional tone of the chapter but also create an extensive system of intertextual connections, embedding the heroines’ experiences within the Chinese lyrical tradition. The poetic imagery resonates with the women’s psychological states and reflects their sense of losing home, stability, and former way of life. This meeting emerges as a literary reflection of the female fate amid the collapse of the state, and at the same time as an aesthetic testament to the continuity of tradition, that outlives its creators.

The notes provide explanations of terms and cultural realities, as well as brief information about historical characters mentioned in the text.

Keywords: Nan Gongbo; Li Qingzhao; Li Shishi; novel; poetry; image

Нань Гунбо

**ЛІ ЦІНЧЖАО. ГЛАВА X / ПЕРЕКЛАД З КИТАЙСЬКОЇ,
ВСТУПНА СТАТТЯ ТА КОМЕНТАРІ Г. В. ДАЩЕНКО**

У цій публікації вперше в синології наведено переклад X глави (епізоди 119–132) історичного роману “Лі Цінчжао” (“李清照”) авторства гонконзького письменника Наня Гунбо (南宮搏, 1924–1983). Ця глава виходила з 29 серпня до 13 вересня 1960 року в тайванській “Центральній щоденній газеті” (“中央日報”). Переклад

© 2026 H. Dashchenko; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine on behalf of *The World of the Orient*. This is an Open Access article distributed under the terms of the CC BY-NC (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

попередніх глав надруковано у “Східному світі” № 4 за 2024 рік та № 1–4 за 2025 рік [Нань 2024; 2025a; 2025b; 2025c; 2025d]. Позначення глави подано римською цифрою (X), а позначення епізодів – у форматі 1960.08.29_119, де 1960 – рік, 08 – місяць, 29 – день, а 119 – номер епізоду, зазначений у газеті. Події, зображені Нанем Гунбо в цій частині роману, відбуваються приблизно наприкінці 1129 – на початку 1130 року.

***

У цій главі Нань Гунбо зосереджує увагу на двох визначних жінках династії Сун – Лі Цінчжао та Лі Шиши (понад 60 % і 20 % тексту відповідно). Відправним пунктом моєї інтерпретації подій у X главі роману є подвійний характер жіночих образів. З одного боку, вони значною мірою відповідають за індивідуальні риси героїнь, через які автори розкривають різні грані людської психології, багатство емоційних переживань та особливості взаємин з оточенням. З іншого боку, одним із здобутків феміністської критики в літературознавстві є розгляд жіночих персонажів як своєрідного дзеркала культурних, соціальних та історичних трансформацій, а також морально-етичних орієнтирів свого часу.

Історичне підґрунтя образу Лі Цінчжао я доволі детально розкривала в передмовах до попередніх глав, тоді як Лі Шиши є майже новим персонажем. У романі Наня Гунбо вона вперше з’являється в четвертій главі [Нань 2025a, 166–168] як відома співачка і коханка двох видатних діячів династії Сун: імператора Хуейцзуну (徽宗, 1082–1135) та поета і чиновника Чжоу Бан’яня (周邦彦, друге ім’я Мейчен 美成, 1056–1121). Вона описується як вродлива і талановита дівчина, яка вільно спілкується на різні теми з найвпливовішими чиновниками того часу: “Її всього шістнадцять років, у неї неймовірно прекрасне волосся, легка і витончена постать”, вона має “унікальний від природи голос” і є висхідною зіркою серед жінок “веселих кварталів”.

Нань Гунбо в описі Лі Шиши, найімовірніше, спирається на ті нечисленні згадки її сучасників, збірок історичних анекдотів та поетичних творів, що дійшли до нас. Зокрема, найпершою згадкою про неї можна вважати такий уривок зі збірки *біцзі* сунського автора Чжана Банцзі (張邦基, друге ім’я Цзисянь 子賢, ?–?) “Нотатки з садиби Мочжуан” (“墨莊漫錄”, перша половина XII ст.) [張邦基 2002, 222–223]:

У [роки правління під гаслом] Чженхе (1111–1118 рр. – Г. Д.) у столиці Бянь[цзін] процвітав [квартал] Пінкан. У ті часи дві співачки – Лі Шиши та Цуй Няньюе – були найвідомішими. Чао Чунчжи ([друге ім’я] Шуюн) часто запрошував [їх] для розваг на бенкетах. Через понад десять років, [коли він] знову приїхав до столиці, обидві ще були там, а їхня слава вже лунала по всій Піднебесній <...> У [роки правління під гаслом] Цзінкан (1125–1127 рр. – Г. Д.) пані Лі разом із Чжао Юаньну та іншими співачками <...> була занесена до реєстру [тих, чиє] майно конфіскували. Пані Лі [згодом] у поневір’яннях опинилася у Чжецзяні. Місцеві чиновники запрошували її поспівати [для них], проте [вона] була змучена та вже не було в неї колишньої краси й чарівності.

У сунських джерелах Лі Шиши зображується як фатальна красуня, а за часів наступних династій змальовується як жертва обставин. У збірці “Забуті історії [часів правління під гаслом] Сюаньхе династії Сун” (“大宋宣和遺事”, XIII ст.) вона описується як жінка надзвичайної краси, що мала надприродну силу впливу на чоловіків [洪楩 1993, 255]:

[Її] серце прагнуло лише зваблення, [а її] руки були вправними [у плетінні ілюзій]: здавалося, могли схопити хмари й обійняти туман. Навіть найбагатші [та] найзнатніші юнаки ставали поруч із нею безпорадними, провінційні гуляки втрачали розум і життя, а найвродливіші й найсміливіші, зрештою, мусили принижено жебракувати, [ходячи] від дверей до дверей. [Імператор] Хуейцзун, побачивши її вперше, вже не міг відвести погляду – [її] зоряні очі полонили [його]. Не можна докоряти Хуейцзуну за надмірну

пристрасть, адже навіть [сам] Будда Шак'ямуні, [побачивши її], не втримався б на своєму лотосовому троні.

Якщо раніше Нань Гунбо використав образ Лі Шиши для зображення сунського суспільства та ілюстрації повсякденного життя столичних аристократів, то в цій главі він протиставляє долі Лі Цінчжао та Лі Шиши, які перетнулися на тлі важливих історичних подій. Інакше кажучи, він розглядає їх не лише як героїнь роману, а і як символи часу, культури та зруйнованого світу Північної Сун. Аналіз образів Лі Цінчжао та Лі Шиши дає змогу простежити, як поєднання індивідуальних рис і життєвих обставин формує характер героїнь та визначає їхні дії, а їхнє порівняння сприяє глибшому розумінню внутрішнього світу, мотивів і специфіки репрезентації жіночих персонажів у романі загалом.

1. Соціальні та культурні контрасти жіночих образів

Лі Цінчжао – представниця аристократичної еліти Північної Сун, вихована в атмосфері книжної культури та освіченості, що сформували її естетичний та інтелектуальний світогляд. Її ім'я ще за життя стало синонімом витонченого інтелекту, вишуканого літературного смаку та поетичної досконалості. Її творчість засвідчує високий рівень інтенсивності внутрішнього інтелектуального життя, у якому поєднуються поетичний талент, рефлексія, музична чуттєвість та пам'ять про минуле. Її поезія не лише фіксує особисті переживання, а й репрезентує культурні та моральні цінності того часу, демонструючи, як індивідуальний досвід освіченої аристократки виявляється та розкривається в конкретних історичних реаліях.

Лі Шиши в романі постає як повний антипод Лі Цінчжао: вона – жінка “з веселих кварталів”, співачка, танцівниця, коханка імператора, яка здобула популярність усупереч своєму соціальному походженню, браку освіти тощо. Природжений музичний хист – це єдине, що зближує її з поетесою. Лі Цінчжао уособлює “внутрішній шлях” пані з “жіночої половини дому”, для якої життя поза межами родинного маєтку було радше актом споглядання, літературної й музичної практики, ніж повноцінного занурення та проживання. Лі Шиши репрезентує “зовнішній шлях”, що передбачає активну участь у соціальному житті імператорського двору, зокрема в палацових інтригах. Її життєвий досвід також висвітлює переживання приниження, потребу боротьби за виживання та постійну адаптацію до суворих умов життя, що формують її характер і визначають стратегії поведінки. Попри всі свої відмінності, долі цих двох жінок час від часу перетинаються: спочатку їх зблизила наявність таланту, що дало їм змогу “співпрацювати” (як авторки та виконавиці *ци*) в одній сфері; вдруге долі жінок з двох різних світів зближуються, коли війна руйнує соціальні межі і несподівано поетеса з вищого світу і коханка імператора стають вигнанками та пасажирками одного судна, що тікає від минулого в невизначене та невідоме майбутнє. Однак вони демонструють різні стратегії пристосування до ситуації: одна зосереджується на емоційному й духовному вимірі, інша – на конкретних діях і практичних рішеннях. Їхні образи дають змогу простежити взаємозв'язок між внутрішнім світом людини та зовнішніми обставинами, а також оцінити, у який спосіб особистісні якості впливають на долю і життєвий шлях. Таке порівняння відкриває глибше розуміння їхніх психологічних портретів.

2. Кохання і втрата

Обидві жінки зазнають втрати коханих, проте їхній досвід виявляє принципово різні стратегії подолання втрати та травми. Для Лі Цінчжао кохання постає як вищий духовно-інтелектуальний союз, що ґрунтується на спільних інтересах із Чжао Мінченом. Їхні взаємини спиралися на інтелектуальне партнерство: вони разом збирали колекцію книг і старожитностей, займалися літературною творчістю та брали участь у формуванні культурного простору столичної еліти. Втрата чоловіка означала для неї не лише емоційне потрясіння, а й руйнування самої основи буття, адже її життя було цілком побудоване навколо спільного досвіду. Її слова “Та й навіщо

взагалі дбати про себе? Для кого? Немає вже сенсу” (епізод 126) виявляють не просто розпач вдови, що нещодавно поховала чоловіка, а кризу ідентичності, коли особистісна цілісність розпадається разом з втратою коханого.

Натомість кохання Лі Шиши має інший вимір – тілесний і чуттєвий, у якому пристрасть межує з небезпекою. Її зв’язок з ватажком повстанців Янем Цінном був чуттєвим союзом, що контрастував зі своєрідним менеджментом емоцій і дисципліною, який вона практикувала під час життя в імператорському палаці, у щоденних спробах догодити імператору, коли кожен жест і слово були зумовлені придворним етикетом і політичними розрахунками. Її слова в розмові з Лі Цінчжао “Минуле вже втрачено, а що буде далі – хто його знає. Але навряд чи щось добре” (епізод 125) у парадоксальний спосіб підкреслюють пріоритет зовнішніх обставин у її житті, засвідчуючи її фаталістичне та навіть пасивне сприйняття себе в життєвих подіях.

Розмова Лі Шиши з Лі Цінчжао після втечі з Бяньцзіна підсилює відмінність між ними. Для Лі Шиши, яка звикла спочатку до життя у “веселих кварталах”, а потім до життя напоказ в імператорському палаці, тобто за межами “жіночої половини дому”, подорож і самотійність сприймаються як щось природне. Проте для Лі Цінчжао світ за межами дому асоціюється із втратою безпеки та зникненням колишнього порядку. Їхня розмова на кораблі перетворюється на діалог двох типів жіночого досвіду: дії та споглядання, прагматичного виживання та трагічного усвідомлення завершення свого життєвого шляху.

3. Мистецтво як форма самопізнання і самовираження

Мотив єднання поезії, музики та жіночого болю є композиційним центром цієї глави, де мистецтво стає посередником між внутрішнім і зовнішнім, духовним і тілесним вимірами. У нічному діалозі Лі Цінчжао та Лі Шиши (епізоди 126–128) музика й поезія стають засобами комунікації, що долають соціальні, психологічні та культурні бар’єри між героїнями. В епізоді 128 Нань Гунбо підкреслює це, викладаючи це як думки Лі Цінчжао:

У світі, мабуть, багато таких людей: живуть по-різному, але їхні проблеми, прагнення й бажання дуже близькі, і доля складається однаково. У буремні часи разом сходяться ті, що не мають нічого спільного одне з одним. І тоді навіть дрібниця – музика, спогад чи дотик – здатна раптом торкнутися серця і пробудити глибоке почуття єдності.

Для Лі Цінчжао поетична творчість має характер відродження: під впливом співу Лі Шиши вона знову бере до рук пензель і пише новий *ци* на мелодію “Південна пісня” (“南歌子”), у такий спосіб висловлюючи свої почуття та думки. Отримавши від Лі Цінчжао *niny*, Лі Шиши виражає свій біль через гру та спів. Вона починає грати та наспівувати щойно написаний *ци*, і її виконання стає продовженням поезії Лі Цінчжао, створюючи своєрідний діалог між жінками з різних соціальних верств, яких у цю мить об’єднало мистецтво.

Творчість постає як форма самопізнання і відновлення внутрішньої цілісності після пережитих втрат. У цьому контексті мистецтво не є втечею від реальності, воно стає єдиним можливим засобом її осмислення та переживання. Навіть коли все втрачено, коли смерть і вигнання спустошили життя, поезія і музика залишаються формою опору небуттю та способом зберегти своє “я” у світі, де все інше вже втрачено. Попри всі втрати, жодна з героїнь не втратила відчуття краси, навіть у зруйнованому світі. Коли одна складає новий *ци*, а інша співає його, граючи на *nini*, народжується гармонія, яка долає хаос. І ця гармонія є єдиним, що залишається для двох героїнь від старого світу, і саме воно варте збереження.

4. Символічне значення зустрічі двох героїнь

Корабель, що пливе по Янцзи, можна розглядати як символ переходу, межового стану між минулим і майбутнім, між життям і смертю. На його борту зустрічаються

дві видатні жінки свого часу, які в культурі Китаю стали символами своєї епохи: Лі Цінчжао – “найкраща серед поетес”, ідеал жіночого розуму і літературного таланту, а Лі Шиши – символ краси і спокуси, жінка, що впливала на політику і, за легендами, навіть на долю династії Сун.

Коли Лі Шиши залишає корабель у Гусу (епізод 132), а Лі Цінчжао дивиться їй услід, ми бачимо метафоричне розщеплення жіночої долі: одна сходить на берег шукати прихистку серед людей, а інша залишається ніби вічною вигнанкою, прив’язаною до минулого. Обидві несуть у собі частку династії Сун: Лі Цінчжао – її духовну велич, а Лі Шиши – її втрачену життєву красу. Разом вони втілюють образ великої епохи, що вмирає під натиском хаосу, але зберігає гідність через жіночу пам’ять.

Гусу постає не лише тлом для розлуки двох жінок, а й своєрідним віддзеркаленням їхніх внутрішніх станів: місто, що втратило свою колишню велич і тепер живе спогадами серед руїн, напрочуд точно повторює духовний занепад Лі Цінчжао та водночас відображає пошук опори Лі Шиши. Для першої Гусу стає лише символом минулого, якого вона більше не може торкнутися, бо її власні втрати перетворили будь-яке нагадування про минулу славу на нестерпний біль. Для другої ж Гусу – це випадковий прихисток, куди її занесла доля. Так дві жінки, що опинилися на одному кораблі, обирають різні шляхи: Лі Шиши наважується зробити крок у нове життя, хоч і без певності в майбутньому, тоді як Лі Цінчжао відсторонюється від світу, не знаходячи сил прийняти нову реальність. Їхня розлука в Гусу поглиблює символічний вимір роману: колишня столиця держави У, колись сповнена життя й величі, стає місцем, де шляхи двох героїнь остаточно розходяться, втілюючи розлам між минулим і майбутнім, між надією та безнадією, що визначає драму Північної Сун.

***

У цій главі Нань Гунбо використовує два повних *ци*: один – Ціня Гуаня (秦觀, друге ім’я Шаою 少游, 1049–1100) на мелодію “Вісім і шість” (“八六子”), інший – Лі Цінчжао на мелодію “Південна пісня” (“南歌子”). Також згадуються окремі рядки з *ци* Лі Цінчжао на мелодію “Згадую, як грала на сяо, стоячи на вежі Фенхуан” (“鳳凰台上憶吹簫”), *ци* Лю Юна (柳永, друге ім’я Цзінчжуан 景莊, 985?–1053) на мелодію “Пелена дощу” (“雨霖鈴”) та поеми “Вічна печаль” (“長恨歌”) Бая Цзюй-ї (白居易, друге ім’я Летянь 樂天, 772–846).

Автор використовує класичні поезії як ключові структурні елементи, що організують образний та емоційний простір роману. Ці поетичні твори не лише передають настрої окремих сцен, а й вибудовують складну систему інтертекстуальних зв’язків, яка вписує приватні переживання героїнь у ширшу історико-культурну перспективу. Поезії різних династій (від Тан до Південної Сун) виконуються в одну ніч на кораблі, творячи хронологічний зріз китайської ліричної традиції. Особливо промовистими є рядки з *ци* Ціня Гуаня “Печаль як запашина трава: / Вже наче виполов – вона знов ожива”, які віддзеркалюють безмежну тугу Лі Цінчжао, що повертається щоразу, коли вона згадує минуле. Так само образ пелюсток, що кружляють у вечірніх сутінках, перегукується з її внутрішнім знесиленням, а згадка про імлу, що вкриває небо і зірки, майже дослівно передає атмосферу ночі на кораблі, де туман Янцзи приховує обрії так само, як війна приховує майбутнє героїні. У такий спосіб переживання Лі Цінчжао та Лі Шиши постають не ізольованими історіями двох жінок, а як частина великої традиції ліричного осмислення втрати, що формувалася століттями і продовжує жити в поезії навіть тоді, коли реальний світ руйнується.

Поезія в цій главі стає основним засобом комунікації між персонажами. Спів Лі Шиши та створення Лі Цінчжао *ци* на мелодію “Південна пісня” формують особливий простір жіночого діалогу, який не може бути виражений прямою мовою. Спільне виконання *ци* перетворює цю сцену на момент довіри та відкритості: дві

жінки, що належать до різних соціальних верств, знаходять спільну мову через поетичні образи, а їхнє особисте горе й історична катастрофа постають як переживання, зрозумілі обом. У власному *ци* Лі Цінчжао каже: “Холодна постіль... Сльози котяться рясні...”, і ці рядки стають непрямим зізнанням у її самотності після смерті чоловіка. А Лі Шиши упізнає в них і власну незахищеність у вигнанні. Не менш промовистим є образ побляклого блиску лотосів, який віддзеркалює відчуття згасання молодості та краси, що супроводжує обох жінок. У цій емоційній взаємодії поезія стає не просто художнім прийомом, а способом висловити те, що замовчується у звичайній розмові: внутрішні страхи, розгубленість та крихкість надії.

Поезії в романі також виконують функцію своєрідної культурної пам’яті династії Сун. Через них відбувається символічне збереження того світу, який у реальності вже опинився під загрозою зникнення. Мотиви розлуки, вигнання й туги, що звучать у творах Ціня Гуаня та Лю Юна, резонують із подіями з життя Лі Цінчжао та політичною ситуацією в країні. Коли Лі Цінчжао згадує рядки з *ци* Лю Юна “Верби стоять над водою... / Світанковий вітер, згасаючий місяць...”, ці образи стають алюзією до її подорожі на кораблі по Янцзи, де світанок приносить не полегшення, а нове відчуття невідомості. Згадка рядків з “Вічної печалі” Бая Цзюй-ї “В палаці місяць бачу – серце крає невимовний біль” засвідчує, як та сама інтонація жалю проходить крізь століття – змінюються події, але емоційний відгук у ліричній традиції залишається впізнаваним. У підсумку поезія постає в романі не просто тлом, а тим середовищем, у якому зберігаються досвід епохи та особисті переживання героїнь, навіть коли реальний світ навколо них стрімко руйнується.

X.

На березі річки панував цілковитий хаос: великі кораблі та маленькі човники були пришвартовані нескінченними рядами вздовж південного берега Янцзи – так багато, що не вмістилися б у цілому морі! Здавалося, що річка тихо схлипує, бачачи це.

Пришвартований трищогловий корабель стояв у трьох-чотирьох *чжанах*² від причалу. Старий слуга шойно повісив два величезні ліхтарі на спеціальних стовпах, що були встановлені на палубі. “Шаньдунський Чжао”³ – назву корабля можна було побачити здалеку: ієрогліфи були вирізані з синього паперу⁴ та наклеєні на ці ліхтарі. У носовій частині корабля було встановлено чотири прямокутні ліхтарі, жоден з яких ще не запалили.

В останніх променях призахідного сонця, що золотили води Янцзи, кораблі по черзі вирушали в дорогу, зникаючи в сутінках...

1960.08.29_119

“Шаньдунський Чжао” теж скоро підніме якір.

Чоловік середніх літ зупинився біля входу в каюту:

– Цінчжао, бережи себе! Побачимося в Ліньані⁵... Сподіваюся, коли ми зустрінемося наступного разу, ти будеш вже не така худенька!

– Дякую, Дефу! Гадаю, і тобі вже час рушати, – озвалася Лі Цінчжао з каюти. Вона так і не вийшла, щоб провести його.

Лу Дефу мовчки спустився в човен.

Тим часом інший човен наблизився до корми. Він привіз двох жінок, імовірно, пані зі служницею. Остання передала людині з корабля п’ятдесят *лян* сріблом⁶, і їм дозволили піднятися.

Цзіньська армія підійшла впритул до міста, і ситуація була критичною. Кораблів катастрофічно не вистачало, тому ціни злетіли до небес: інколи суми за фрахт були не менші, ніж було витрачено на будівництво самого судна. Навіть отримати місце на кораблі було непросто, але дві пасажирки знайшли спосіб потрапити на борт урядового корабля⁷. Вони спершу заплатили аванс у тридцять *лян* сріблом і ось тепер заплатили ще п’ятдесят *лян*. Вісімдесят *лян* сріблом! Така величезна сума за місце для двох жінок з кількома речами. І це – лише до Гусу⁸, навіть не до Ліньяня.

Коли дві пасажирки опинилися на борту, корабель відчалив від берега. Він повільно вийшов на середину річки, а потім, піднявши вітрила, рушив униз за течією.

Призахідне сонце вже пірнуло в річку...

Дядечко Чжун, старий слуга родини Чжао, неквапливо пройшов по палубі і спустився до каюти. Сивина вже рясно вкрила його голову. Раніше його обличчя ясніло лагідністю, а зараз на ньому тільк смутку та журби. Він був свідком смерті членів трьох поколінь родини Чжао. Лихоліття, війна та вигнання, зрештою, зламали його дух.

1960.08.30_120

Переконавшись, що все в порядку, він увійшов у каюту, щоб доповісти про це господарині. Лі Цінчжао сиділа, заплющивши очі, – застигла й безмовна, ніби дерев'яна статуя.

Повідомивши їй, що всі слуги на борту і її речі на місці, дядечко Чжун додав:

– На корабель сіли ще дві пасажирки. Вони приходили до Вас?

– Я не планувала бачитися з ними. У цьому немає потреби, – тихо сказала Лі Цінчжао. – Вони заплатили за проїзд, нам не заважають, то навіщо з ними зустрічатися?

– Пані, може, Ви б вийшли на палубу? Подивилися б на річку...

Цінчжао розуміла, що старий слуга бажає їй добра і хоче, щоб вона відволіклась від важких думок. Проте безпорадність і безпомічність душили її, і навіть ця втеча була не її волею, а вимушеним рішенням, нав'язаним їй Лу Дефу!

Коли цзіньська армія стрімко перетнула Хуайхе і Сихе⁹, імператора і придворних у Цзянькані охопив страх. Хоча до міста ворогу треба було подолати ще сотні лі, столичні чиновники не мали впевненості, що сунські війська можуть дати відсіч. Імператор Чжао Гоу¹⁰ втік першим, вирушивши у Чженьцзян¹¹. І вже тоді хвилі біженців із півночі покотилися на південь, а Цзянькан захлинувся в хаосі, паніці й тривозі.

Лі Цінчжао залишалась біля труни чоловіка і не збиралась тікати. Але тоді з'явився Лу Дефу – він вмовляв, благав, змушував її їхати, а вона нічого не хотіла слухати. Тоді він найняв робітників, щоб поховати Чжао Мінчена – поки що це був би тимчасовий спочинок для нього. Завдяки знайомству із Чжаном Цзюнем¹², військовим радником у ставці імператора, йому вдалося зафрахтувати великий корабель, щоб вивезти Лі Цінчжао до Лін'яня.

1960.09.02_121

Тим часом ситуація на північному березі Янцзи ставала дедалі тривожнішою: цзіньська армія захопила Тяньчан¹³ і стрімко рушила у двох напрямках – одна частина сунула на Лухе¹⁴, а інша – у напрямку Пукоу¹⁵. Здавалося, вони планували вдарити одночасно по Янчжоу¹⁶ та Цзянькану.

Саме в цей небезпечний момент Лі Цінчжао востаннє відвідала могилу чоловіка і вирушила в путь. Спочатку вона хотіла залишатися біля труни чоловіка і нікуди не їхати. У момент від'їзду її наче паралізувало, вона взагалі втратила здатність щось відчувати. Коли корабель рушив, нічого не змінилося: вона в заціпенінні сиділа в каюті, занурена в роздуми. Її думки блукали, як пасма ранкового туману над водою, – численні спогади та фантазії перепліталися в калейдоскопі картин, які накладалися одна на одну, перетворюючись на розмиту мозаїку.

Корабель ішов униз за течією... З обох його боків тихо шелестіла вода – ознака того, що він швидко йшов за вітром. Занурена в думки, Лі Цінчжао сиділа в каюті, відчуваючи ніжні коливання корабля, що нагадували легке погойдування немовляти в колысці. Її думки наче розчинилися в імлі – у присмерках вона притулилася до стіни каюти і заснула. Цайсан запалила лампу для своєї господарині.

У тьмяних сутінках Янцзи зовсім не спала: військові кораблі пильнували береги, а поміж ними – човни втікачів, що підняли вітрила й рушили в невідоме. У нічній

темряві над річкою мерехтіли вогні, сплітаючись у ланцюг світла на воді. Опівночі їхній корабель досяг гирла річки біля північно-східного узбережжя від Лунтаня, де і пришвартувався. Це була дуже небезпечна ділянка. Хоча північний берег ще утримували сунські війська, цзінзьська армія була вже поблизу і будь-якої миті могла піти до Янцзи.

Лі Цінчжао прокинулася і, прочинивши вікно каюти, подивилася на зорі і місяць у небі над річкою. Її погляд тягнувся до далекого північного берега. Там, десь за обрієм, її рідна земля!

1960.09.03_122

Із сусідніх кораблів долинали звуки цитри і флейт – музика, що бриніла над водою, звучала ще сумніше, ніж у стінах дому.

Вона стояла в задумі...

Якби не війна, Чжао Мінчен був би живий.

Якби не лихоліття, Чжао Мінчен дожив би щонайменше до шістдесяти.

Якби він був живий і поруч, яким би прекрасним було це небо над річкою!

Якби він був живий і поруч... я б і сама заспівала...

У цих роздумах минула ніч, а вже з першими променями сонця корабель рушив далі. Наступної ночі вони пройшли повз Чженьцзян і зупинилися біля Цзянькоу¹⁷. Небезпечний відтинок було пройдено, і всі відчули полегшення.

У Цзянькоу на якорі стояло щонайменше п'ятдесят пасажирських кораблів. У самому містечку панував безлад, а на річці поблизу нього – метушня і сум'яття. Однак біженці, що заповнили місто, і далі веселилися: звуки цитри і флейт лунали без упину, а відгомін пісень було чутно на велику відстань. Лише ближче до півночі все почало поступово стихати.

Ледве замовкли гучні цитри і пронизливі флейти, з носа сусіднього корабля долинув жіночий спів – пісня за піснею... Співала жінка погано, але Лі Цінчжао не могла її не слухати. Зітхнувши, вона загасила лампу і віддала себе в руки місячного саява...

Раптом вона почула легкі, обережні кроки. Хтось піднявся на палубу і покрокував на ніс корабля. Вже за мить звідти долинав дзвінкий голос – чистий і ясний спів віддунював у нічній тиші. Це був *ци* Ціня Шаою¹⁸ на мелодію “Вісім і шість”:

Стираюсь на перила...

Печаль як запашна трава:

Вже наче виполов – вона знов ожива.

Пригадую під вербами прощання: мій сивий кінь,

Її червоні рукави...

Стискає серце біль – страх втратити її.

Подарувало Небо мені раптом цю красу...

Вночі її крізь штори місяць осява,

Голубить вітер, пестить з ніжністю весна.

Ніщо не вічне – радість і грайливий сміх забрала назавжди ріка...

Замовкли струни, зник вже аромат зеленого едвабу.

В вечірніх сутінках кружляють пелюстки.

Дощить... Імла вкриває небо і зірки...

Нестерпна туга... Серце рве журба безкрая...

Знов вивільга ридає.

1960.09.04_123

Ци Ціня Сьомого¹⁹ був ніжний і витончений, а голос співачки – ідеальний. Це виконання полонило серце Цінчжао. Вона була вражена тим, що на її кораблі опинилася така талановита співачка. Вона знала, що її служниця не могла так заспівати, тому, безперечно, це була одна з пасажирок.

Спів з іншого корабля раптом урвався. Коли заінтригована Лі Цінчжао тихенько вийшла з каюти, над річкою знов залунала пісня – це був її *ци* на мелодію “Згадую, як грала на *сяо*, стоячи на вежі Фенхуан”²⁰:

Бронзовий лев охолов, пахоців зник аромат...

Вона не квапилась підходити до співачки, а уважно слухала, затамувавши подих. Коли пісня добігла кінця, вона вже не витримала і, підійшовши, запитала:

– Хто тут? – А потім: – Пані Шиши?²¹

Співачка від подиву тихо скрикнула. Здалося, що вона хотіла щось сказати, але коли Лі Цінчжао зробила крок уперед, вона застигла – стояла і дивилася на неї, відкривши рота, – її мов громом вдарило!

– Пані... Чжао... – захриплим від хвилювання голосом прошепотіла вона.

Вона не раз зустрічала Лі Цінчжао в Бяньцзіні, але зараз у неї закралася сумніви. Звісно, неможливо було забути видатну поетесу, але жінка, що стояла перед нею... Хіба це вона? Тоді Лі Цінчжао була мов ранкова роса – свіжа і тендітна, вродлива і гордовита. Її погляд був чистий і променистий, мов ясне небо після грози. А зараз – худа і бліда, у білому жалобному вбранні, мов привид з минулого.

– Я впізнала твій голос, – ледь помітна усмішка з’явилася на обличчі Лі Цінчжао. – Ми так давно не бачилися!

– Так... так... – нерішуче озвалася Лі Шиши. – Пані Чжао²²... Ви... у жалобі...

1960.09.05_124

– Мій чоловік відійшов у вічність! – вона схилила голову і різко додала: – Помер у Цзянькані...

– О пані Чжао... – Шиши опустила очі, відійшла назад і ввічливо вклонилася на знак співчуття.

Щоразу, згадуючи чоловіка, Цінчжао не могла приховати смутку. Ось і зараз на її очах знов з’явилися сльози, але вона з усіх сил намагалася стримати їх і не розплакатися. Трохи заспокоївшись, тихо мовила:

– Шиши, людське життя дуже непередбачуване. Хто б міг подумати, що все так складеться...

Лі Шиши не знала, що тут можна сказати. Ще в Бяньцзіні вона знала, як сильно Лі Цінчжао та її чоловік кохали одне одного – просто шалена пристрасть! Тому їй було важко навіть уявити той нестерпний біль від втрати коханого чоловіка. А зараз, коли вони випадково зустрілися з Лі Цінчжао, вона була емоційно не готова до розмови з нею і не знала, як можна втішити її.

– Нумо тут трохи посидимо, – стримуючи сльози, усміхнулася Лі Цінчжао. Було видно, що їй важко довго стояти.

Шиши взяла себе в руки, сіла і спокійно сказала:

– У Цзянькані я рідко виходила з дому, тож не знала, що пані Чжао теж була там.

– У Цзянькані я провела останні щасливі дні свого життя... Мій покійний чоловік похований у цьому місті, – сумно мовила вона. Замовкла на хвилину, а потім запитала: – Шиши, у Шаньдуні я чула, що ти стала наложницею імператора. Чому ж тепер одна блукаєш у Цзяннані?

– Коли почалися заворушення, я втекла з імператорського палацу в Геньюе²³. У той час ситуація склалася не на користь імператора. Люди почали обмовляти його, висунули йому купу звинувачень, а тоді згадали і про мене. Мовляли, це саме через мене цзінзьська армія вторглася в південь! Тому в мене не було іншого вибору: я втекла з палацу і знайшла притулок у місті. Коли імператор передав трон своєму синові, почалися заворушення і все вийшло з-під контролю! – Лі Шиши тяжко зітхнула. – Найгірше те, що Його Величність взяли в полон і відвезли на північ... і ніхто не знає, що з ним тепер буде...

1960.09.06_125

Лі Цінчжао зітхнула, помовчала і згодом мовила:

– Пригадую, що в Цзянькані не раз чула, що ти... – Вона обмірковувала, як сказати про це. – Казали, що ти...

– Ходили чутки, що я померла! – Лі Шиши сумно усміхнулася. – Але я, на жаль, ще жива...

– Здається, казали, що в тебе був любовний зв'язок із Чжаном Банчаном²⁴...

– Так. І я всім серцем проклинаю його. Він збирався віддати мене в дар завойовникам! – тихо сказала Лі Шиши. – Але я втекла тієї ж ночі...

– Шиши, з усіх, кого я знаю, саме в тебе було найскладніше життя. Вже понад десять років скрізь тільки й говорять про тебе!

Лі Шиши довго вдивлялася у воду, а потім промовила з гіркою усмішкою:

– Велика ріка котить води на схід²⁵... А я – просто звичайна людина, що стоїть на цьому кораблі. Минуле вже втрачено, а що буде далі – хто його знає. Але навряд чи щось добре.

...Жінка, яка пройшла крізь хаос війни, втрати і вигнання. Жінка, чия молодість давно вже минула... Хіба може вона сподіватися на світле майбутнє після стількох поневірянь?

Так і тривала їхня розмова – тиха й уривчаста. Сяв Чумацький Шлях, поволи оберталися зорі, а річка дихала студеним подихом ночі. Цайсан принесла теплий одяг і накинула його на плечі господині.

– Ночі стають холоднішими... – мовила Лі Шиши тихо, наче уві сні. – Пані, повертайтеся до каюти, трохи відпочиньте...

– Я не сплю вже багато ночей... – гірко усміхнулася вона. – Відтоді як помер мій чоловік, я не можу спати вночі. Просто не можу... Я не можу зрадити ніч – це єдине, що залишилося в мене...

– Пані Чжао, життя – це життя, а смерть – це смерть. Треба вміти відпускати і не триматися за тінь минулого...

1960.09.07_126

– Я не можу відпустити! Та й навіщо взагалі дбати про себе? Для кого? Немає вже сенсу. – Вона на мить замовкла, а потім сумно усміхнулася. – Шиши, може, ти вже хочеш спати?

– Ні, анітрохи не хочеться спати... Минулої ночі я теж не спала – лежала і дивилась, як небо світлішає...

– Тоді ходи до мене, вип'ємо чаю разом. Здається, у мене ще залишилися якісь пахощі... Запалимо курильницю і вип'ємо по чашці чаю, – промовивши це, вона звернулася до служниці: – Цайсан, запали курильницю в каюті.

Дві жінки, колись відомі всій Піднебесній, випадково зустрілися і вже не могли швидко попрощатися. У нічній тиші вони сиділи перед курильницею, не поспішаючи пили гіркий чай і згадували різні історії з Бяньцзіна. Колись – у сяйві столиці, у серці Великої Сун – життя буяло красою, а повітря бриніло різними історіями та піснями. А тепер спогади про минуле пробудили безмежне почуття смутку.

За цей час у курильницю вже тричі додавали пахощі, чай уже давно охолонув і втратив свій смак. Річка тихо плакала в темряві, а місяць повільно хилився на захід.

Лі Цінчжао наказала заспаній Цайсан принести *niny*. Подавши її Лі Шиши, вона сказала:

– Кажуть, що дорогоцінний меч підносять у дарунок герою²⁶. Ти щойно сказала, що не маєш із собою жодного інструмента, тож дарую тобі цю *niny*. Мабуть, краще, щоб вона співала у твоїх руках, ніж мовчала коло мене... Це старовинна річ із Бяньцзіна.

Лі Шиши не стала відмовлятися і прийняла цей подарунок. Її пальці повільно торкнулися струн, і вона почала настроювати інструмент.

Осінь ніч ставала дедалі прохолоднішою. Коли змарнілий місяць вже хилився на західний пруг, з річки дихнуло холодом. Цайсан обережно накинула на плечі

Лі Цінчжао теплу накидку. Лі Шиши також вдягла щось тепле і накинула каптур на голову. Осінній вітер, порив за поривом, крадькома зазирає до них у вікно – наче гість, що не хоче порушити тишу.

1960.09.08_127

Лі Шиши тримала *ninu* з такою ніжністю, наче обіймала свого коханого, з яким доля розлучила її на довгі роки. Її пальці перебирала струни, і ніжні, приємні звуки розливалися довкола. Осінній вітер гуляв останніми хвилинами ночі... Цінчжао сиділа мовчки, поринувши у свої думки. За мить вона покликала Цайсан і наказала принести їй пензель і туш. Натхнення було сильніше за втому – за кілька хвилин на папері з'явився новий маленький *ци* на мелодію “Південна пісня”:

*У синім небі мерехтить Чумацький Шлях,
А на землі – опущені фіранки в кожному вікні.
Холодна постіль... Сльози котяться рясні...
Встаю і сукню шовкову скидаю,
“Котра година ночі?” – раптом запитаю.*

*Блиск лотосів смарагдових побляк,
Стъмняніло золоте шиття.
Все як раніше: і погода, і вбрання –
А почуття вже зовсім не такі,
Які були у ті давноминулі дні.*

Поки вона дописувала останні рядки, Лі Шиши вже виводила перші акорди цієї мелодії. І от щойно останній ієрогліф з'явився на папері, Шиши, стоячи на осінньому вітрі, почала тихо-тихо її наспівувати. То була пісня чистого смутку, що лунала з самого серця. Коли Шиши заспівала її вдруге, Цінчжао теж підхопила спів.

Блідий місяць падає за обрій, а далекі гори завмерли в зеленкуватій імлі...

На берегах Янцзи розпочався новий день – день простих людських турбот і надій!

Лі Шиши підвелася, притискаючи до себе *ninu*. На її обличчі блукала невловима усмішка:

– Пані Чжао, ми пережили цю ніч...

– Ми пережили цю ніч... – зітхнувши, повторила Лі Цінчжао. – А попереду ще так багато ночей!

Тримаючи *ninu*, Лі Шиши вийшла з каюти. Втома важко лежала на її плечах, але їй зовсім не хотілося спати. Вона повільно випила чашку відвару і відкинулася на узголів'я ліжка, думаючи про те, що було сказано тієї ночі.

Незабаром у сивій вранішній імлі корабель рушив далі.

1960.09.09_128

Корабель погойдувався на хвилях, і Цінчжао трохи захитало, але в цей момент з каюти на кормі долинув жалібний звук *ninu* – це була одна з версій мелодії “Пелена дощу”. Вона одразу згадала відомі рядки з *ци* Лю Юна²⁷ на цю мелодію:

Вербви стоять над водою...

Світанковий вітер, згасаючий місяць...

Водночас мимохить у пам'яті спливли рядки з “Вічної печалі” Бая Цзюй-ї²⁸:

В палаці місяць бачу – серце крає невимовний біль,

Вночі знов чую плач дощу – ці звуки розривають душу.

Піпа звучала дедалі напруженіше і тривожніше. Дві жінки, які провели ніч без сну: одна грала на світанку, а інша слухала її гру в променях сонця, що сходить.

*Велика ріка мовчки котить води на схід*²⁹...

Піднявся вітер, і вітрила рвучко напнулися, підштовхуючи корабель уперед. Музика *ninu* ніби віддзеркалювала його ритм, ще дужче пришвидшуючись. Але раптом, саме коли вона майже зірвалася у крик, усе змінилося: звук спочатку урвався, а потім пролунав акорд, настільки сильний, наче носій, що ніс тягар у тисячу *цзюнів*³⁰, нарешті скинув його – і зітхнув з полегшенням.

Лі Цінчжао подумала, що Лі Шиши, яка грала на *nini*, напевне, зараз розплакалася: “Її життя геть не схоже на моє. Однак ми опинилися на одному кораблі. У світі, мабуть, багато таких людей: живуть по-різному, але їхні проблеми, прагнення й бажання дуже близькі, і доля складається однаково. У буремні часи разом сходяться ті, що не мають нічого спільного одне з одним. І тоді навіть дрібниця – музика, спогад чи дотик – здатна раптом торкнутися серця і пробудити глибоке почуття єдності”. Поринувши у філософські роздуми і сповнена глибоких переживань, вона заснула.

У цей час сонце вже здіймалося над Янцзи, осяваючи поля й домівки обабіч річки. Зрештою їхній корабель дістався Гусу.

1960.09.10_129

Хоча за адміністративним статусом Гусу значно поступається Цзянькану, однак це місто має велике історичне значення. Коли Цзянькан був ще пусткою на березі Янцзи, Гусу вже вписало не одну славетну сторінку в літопис історії.

У період Чуньцю³¹ держава У³², столицею якої було Гусу, мала великий вплив на всю Центральну рівнину³³. Вельможі тремтіли від страху, місцеві князі *чжухоу*³⁴ схилили голови в покорі – лише одна назва Гусу віщувала владу. Однак ті часи вже давно відійшли в минуле. Зараз стародавнє місто Гусу, як і Цзянькан, лише споглядає власне минуле крізь залишки розсипаної цегли та уламки черепиці – мовчазні свідки величі попередніх династій, що перетворилася на попіл.

Колись над озером Тайху³⁵ здіймалася вежа Гусу³⁶ сто *чи*³⁷ заввишки – зараз від неї не залишилося й сліду. Колись Фучай³⁸, правитель держави У, побудував для красуні Сі Ши³⁹ розкішний палац Гуаньва⁴⁰ – а тепер він лежить у руїнах! Однак жителі сучасного Гусу й досі переказують старі легенди, вважаючи Сі Ши, уродженку Юе, невіддільною частиною своєї історії. Їхні серця прагнуть повернути ті часи, коли велич і краса правили цим містом.

Лі Цінчжао відмовилася сходити на берег, хоча Лі Шиши пропонувала їй провести два дні в Гусу: оглянути відомі історичні місця, пригадати славетне минуле та вшанувати його велич. Однак вона рішуче відкинула це запрошення і не стала нічого пояснювати, вважаючи, що випадкова знайома навряд чи зможе зрозуміти її.

Раніше вона була дуже енергійною: її серце прагнуло руху та змін, і навіть втеча на південь здавалась їй захопливою подорожжю з пригодами, а не якоюсь втратою. Опинившись на півдні, вона трималася за чоловіка, наче дитина, що тримається за руку дорослого в темряві. Вони разом відвідували зруйновані храми та усипальні, сліди минулої слави... Вона й досі пам'ятає ту останню подорож до Ланьліна: вони відвідали могилу імператора Шести династій, після чого Мінчен захворів і вже не одужав.

Життя і смерть – не в її владі, це воля Неба. Але це не заспокоювало її та не приборкувало біль. Ось чому вона відмовилася зійти на берег у Гусу. Ось чому вона не захотіла оглядати визначні пам'ятки та милуватися краєвидами. Адже із втратою чоловіка вона втратила і всякий інтерес до життя – все це вже не мало сенсу! Однак вона все одно влаштувала прощальне частування для своєї супутниці, з якою її випадково звела доля.

1960.09.11_130

Насправді в Лі Шиши не було чіткої мети: вона не знала, куди їхати, і знайомих, до кого можна звернутися, також не було. Ба більше, землі південного краю були для неї зовсім незвіданими. Її вибір припав на Гусу лише тому, що воно розташоване недалеко від Цзянькана, а ще тому, що служниця, яку вона найняла у Цзянькані, була родом із Гусу. Врешті-решт, це й стало визначальним у її виборі міста.

Під час частування Шиши відверто розповіла про це, що вкрай здивувало і вразило Лі Цінчжао, родина якої вбачала місце жінки вдома і де завжди панували традиції та обережність. Не стримавшись, вона вигукнула:

– Шиши, як так можна?! Жодного знайомого, одна в чужому місті...

– Я походжу з іншого світу, ніж Ви, пані, – спокійно мовила Лі Шиши. – Я звикла до світу за межами жіночої половини дому. Мені зовсім не страшно крокувати незнайомим містом. – Вона зупинилась на мить, а потім продовжила: – Я лише шукаю прихистку. Залишусь тут на якийсь час, перечекаю, а коли імператорська армія повернеться на північ, повернусь до Бяньцзіна. Думаю, довго це не триватиме. А поки що в мене є все, аби прожити.

Кілька простих слів – а як боляче вони вразили Лі Цінчжао! Вона розуміла, що повернутися до Бяньцзіна буде майже неможливо, надто багато втрачено, надто багато зруйновано. Але як пояснити це Лі Шиши – жінці, що хоч і мала багатий життєвий досвід, однак не могла досягнути масштаби всіх втрат? Цінчжао не хотіла показувати їй, наскільки вона зневірилась. Тож просто промовчала.

– Та й, може, як трохи обживусь тут, хтось із давніх знайомих знайдеться... – на силу вимовила Лі Шиши. – Пані, я... щодо моєї втечі з Цзянькана... я ще нікому про це не розповідала...

Лі Цінчжао мовчки дивилась на неї – уважно і запитливо.

1960.09.12_131

– Пані, я – жінка низького походження. Але тоді, у Бяньцзіні, у мене були важкі часи... я бачила жахливі речі... Хай там що, я не могла змиритися з тим, що мене, наче рабину, віддадуть чужинцям. Через це я і втекла з Бяньцзіна і через це поспіхом залишила Цзянькан... – Лі Шиши важко зітхнула. – У Цзянькані в мене був чоловік... А я втекла від нього... Без жодного слова...

– Шиши! – приголомшено вигукнула Цінчжао.

– Той чоловік... Можливо, пані його пам'ятає. Колись він був одним із ватажків Ляншаньпо.

– Ляншаньпо... – прошепотіла Лі Цінчжао і замислилась. Їй згадалася та давня подорож із чоловіком – як усе тоді було зовсім інакшим.

– Я знаю, що Ви колись зустрічалися з повстанцями, навіть один *ци* про це склали... Що ж до їхнього помилування... Я спершу звернулася з цим проханням до імператора, а тоді вже Сун Цзян, ватажок повстанців, разом з кількома поплічниками таємно прибув до Бяньцзіна. Навіть був у мене вдома... Я знала одного з їхніх ватажків – молодший за мене, звався Янь Цін⁴¹, на прізвисько Гуляка... Ми з ним зблизилися... Коли я втекла з Бяньцзіна, я зустріла його. Ми стали жити разом...

З чоловіком Лі Цінчжао поводитися вільно і розкуто, але тільки з ним. В усьому, що стосувалося взаємин між чоловіком та жінкою, вона була суворою ревнителькою звичаїв і традицій. Зараз Цінчжао зникла: хоча в Бяньцзіні вона ніколи не цуралася жінок з “веселих кварталів”, але її спілкування з ними обмежувалося лише тим, що вона насолоджувалася піснями в їхньому виконанні.

1960.09.13_132

Однак Лі Шиши зовсім не вважала це чимось ганебним. Вона трохи помовчала, а потім продовжила:

– Так, Янь Цін був розбійником, але він ніколи не був грубим зі мною. Він мав чудовий голос і гарно співав, був дуже симпатичним хлопцем. Коли імператора взяли в полон, я була в Цзянькані і в глибині душі сподівалася прожити разом з Янем усе життя – до сивини! Через це майже й не виходила з дому. Хто б міг подумати, що чжурчжені знов нападуть! Янь Цін не захотів тікати. Мовляв, торгівля – то торгівля, і неважливо, з ким торгувати. Я намагалася його переконати, але не вийшло. Тож я пішла сама. Не можу я бути разом з тим, кому байдуже, під чийм прапором жити!

– Так ось воно як! – мовила Лі Цінчжао. У ній пробудилася щира повага до цієї жінки з “веселих кварталів” за її любов і шанобливе ставлення до батьківщини. Вона наповнила келих і урочисто підняла його: – Шиши, я п'ю за тебе! Хай війська імператора відвоюють північ, і одного дня ми повернемося до Бяньцзіна!

– Дякую, пані, – промовила Шиши й одним ковтком осушила келих. А потім налила ще і сказала: – Бажаю Вам попутного вітру...

Так вони й попрощалися. З невеликим вузликом у руках Лі Шиши зійшла на незнайомий берег і пішла шукати місце на чужій землі, де могла б бодай ненадовго прихилити голову. Цінчжао стояла на носі корабля, спираючись на Цайсан, і проводжала її поглядом. Дядечко Чжун теж був поруч. Вона довго дивилася услід Лі Шиши, поки та не зникла в натовпі. Лише тоді, обернувшись, спитала дядечка Чжуна:

- Що це за місце?
- Міська брама Чанмень⁴²...

І все. Весь її інтерес до Гусу обмежився лише цим питанням. Їхній корабель став на якір біля Чанменю на ніч, а вже на світанку наступного дня вони рушили далі.

Лі Шиши з'явилася мов вир серед хвиль – закутила спогади, порушила тишу і зникла. Після цього Цінчжао знов повернулася до гнітючого мовчання, зневіри та спустошення.

¹ Переклад роману Наня Гунбо “Лі Цінчжао” виконаний у рамках проекту “Традиції китайської риторики: поняття, формулювання, перспективи” (“無核心的傳統——帝制時期『中國修辭學』的多樣性”) на 2024–2025 рр. під керівництвом професора Зеба Рафта (雷之波, Інститут китайської літератури та філософії, Академія Сініка, Тайвань) за фінансової підтримки Національної ради з питань науки і технологій (國家科學及技術委員會), Тайвань (113-2811-H-001-015).

² Чжан (丈) – міра довжини, яка за часів династії Сун дорівнювала 3,072 м. Відповідно, стає зрозуміло, що корабель стояв дуже близько від берега, десь у 10–12 метрах від причалу, що є звичним для стоянки на річках. Якби мовилося про море, такий великий корабель мав би стояти на якорі значно далше від берега, на відстані 300–1000 м.

³ Наразі немає жодних даних, що за часів династії Сун існував корабель з назвою “Шандунський Чжао” (“山東趙”). Згідно з сунськими джерелами, що дійшли до нашого часу, деякі кораблі мали власні назви, однак це було рідкісним явищем і здебільшого стосувалось урядових кораблів, які споряджували в особливо важливих справах [全宋筆記 2008, 124–125], або великих розважальних човнів, якими користувалися члени імператорської родини [吳自牧 1984, 110].

⁴ За часів династії Сун у містах використовувалися різноманітні ліхтарі для освітлення палаців, садів, вулиць тощо. Попри те що у столиці “не було громадського освітлення”, “різнокольорові ліхтарі освітлювали входи та двори ресторанів, шинків та чайних, а також вітрини магазинів” [Gernet 1970, 36]. Ліхтарі були невіддільною частиною державних, релігійних та сімейних ритуалів [Handler 2001, 304]. Згідно з сунськими джерелами, кольоровими ліхтарями у формі драконів, феніксів, леопардів або тигрів прикрашали вулиці та будинки на Новий рік (元旦) [孟元老 1982, 160], Свято ліхтарів (元宵節) [孟元老 1982, 165] чи Свято середини осені (中秋節) [全宋筆記 2017, 45]. У цей час “усі крамниці, площі і навіть найвужчі провулки були освітлені” [Gernet 1970, 188]. Звичайні ліхтарі робили з бамбукових рейок, обтягнутих папером [Handler 2001, 316–317], а святкові – із шовку, прикрашаючи їх дорогоцінним камінням, золотом і сріблом [Handler 2001, 304]. Хоча в ті часи технологія освітлення широко використовувалася в повсякденному житті, я не знайшла жодної згадки в сунських джерелах про те, що ця практика застосовувалася на кораблях, як пише Нань Гунбо в цьому епізоді.

⁵ Лінъань (臨安) – історична назва міста Ханчжоу (провінція Чжецзян), яке розташоване на південному березі річки Янцзи. За часів династії Північна Сун це був одним із чотирьох головних торгових портів Китаю разом з Нінбо (寧波), Цюаньчжоу (泉州) та Гуанчжоу (廣州). За часів династії Південна Сун Лінъань став столицею з населенням понад мільйон осіб [張其昀 1989, 49]. Після роботи відомого історика і згодом міністра освіти Тайваню Чжана Цюня (1901–1985) [張其昀 1989, 47–51], вперше опублікованої в 1930 р., це місто увійшло до визнаного на сьогодні переліку “Шести стародавніх столиць Китаю” (六大古都) разом із Чан’анем (長安, сучасне місто Сіань 西安), Лояном (洛陽), Кайфеном (開封), Нанькіном (南京) та Бейпіном (北平, сучасне місто Пекін 北京).

⁶ Лян (兩) – міра ваги, яка за часів династії Сун дорівнювала 37,301 г. Відповідно, сума у 80 лян (30 лян завдатку та 50 лян оплати на місці за поїздку) дорівнювала майже 3 кг чистого срібла. У той час це була астрономічна сума для звичайної людини, а жінки заплатили їй за поїздку до Гусу, навіть не за повний фрахт корабля. Для розуміння того, наскільки великою була ця сума, можна навести декілька прикладів. Великий сунський поет Су Ши (蘇軾, друге ім'я Цзичжань 子瞻, 1037–1101) у листі до свого друга, уславленого поета Ціня Гуаня (秦觀, друге ім'я Шаою 少遊, 1049–1100) згадував, що під час заслання в Хуанчжоу витрачав менше трьох лян сріблом на місяць на утримання родини у 20 осіб [宋人軼事彙編 2014, 1609]. Начальник повіту отримував заробітну плату близько 15 лян сріблом на місяць, а прем'єр-міністр – близько 200 лян сріблом на місяць [王兆鵬 2013, 109]. Цією сумою Нань Гунбо підкреслює хаос, що утворився через наступ чжурчженів та загрозу захоплення міста, нестачу кораблів і спекуляцію, що виникла під час війни, а також відчайдушне становище жінок.

⁷ В епізоді 120 Нань Гунбо вказує, що це був “урядовий корабель” (一艘官船), який вдалося зафрахтувати Лу Дефу саме завдяки знайомству з Чжаном Цзюнем, військовим радником у ставці імператора (“他又通過了參贊御營軍事張浚的關係，獲得了一艘大船”). Це цікавий момент, оскільки “за часів династії Сун управління урядовими кораблями було суворо регламентоване, категорично заборонялось використовувати їх із власною метою” [曹家齊 2004, 51]. Існують задокументовані випадки, коли за порушення цього закону чиновники діставали різні покарання: від 100 ударів батогами до заслання на каторгу на два роки [曹家齊 2004, 51]. Можна навести декілька пояснень, чому Нань Гунбо згадує фрахтування саме урядового корабля, що формально змусило персонажів порушити закон. По-перше, у такий спосіб він, можливо, прагнув підкреслити небезпечність ситуації, яка склалася через наступ чжурчженів та загрозу захоплення міста. Офіційні закони і суворі покарання свідчать про прагнення контролювати використання урядових суден, щоб уникнути зловживань у мирні часи. Але в надзвичайній ситуації, як-от війна, заколот чи політична нестабільність, потреба у швидких перевезеннях зумовлювала винятки. По-друге, Нань Гунбо в такий спосіб міг намагатися підкреслити високе становище Лі Цінчжао та наявність у неї впливових знайомих, які обійшли або проігнорували офіційну заборону на використання урядових кораблів із власною метою. По-третє, поява на урядовому кораблі колишньої імператорської наложниці Лі Шиши, яка вже втратила своє становище при дворі і була вигнанкою, свідчить про наявність проблем у суспільстві, зокрема корупції. Лише найбагатші та найвпливовіші могли б опинитися на добре оснащеному та захищеному кораблі за таких обставин, тому вказівка на велику ціну та згадка саме про урядовий корабель натякають тут на хабар, оскільки жінки не просто купили квиток, а “знайшли спосіб потрапити на борт цього урядового корабля”.

⁸ Гусу (姑蘇) – сучасне місто Сучжоу (蘇州), провінція Цзянсу. У 514 р. до н. е. місто стало столицею держави У (吳國, XII ст. до н. е. – 473 р. до н. е.). Після закінчення побудови Великого каналу в 609 р. місто стало важливим торговельним та промисловим центром на південно-східному узбережжі Китаю. За часів династії Південна Сун завдяки своєму вдалому розташуванню на важливому водному шляху та наявності розвиненої інфраструктури для виробництва шовку і виготовлення шовкових тканин місто стало важливим економічним центром півдня країни.

⁹ У найдавнішому тлумачному словнику китайських ієрогліфів “Наближення до правильної [мови]” (“爾雅”), укладання якого датується III–II ст. до н. е. [林慶彰 2012, 105], вперше зустрічається термін “Чотири найбільші річки” (“四瀆”), яким позначаються “[Чан]цзян, [Хуан]хе, Хуай[хе та] Цзі[шуй]” (“江河淮濟為四瀆”) [國學備覽 2007, 475]. Зазначається також, що всі вони впадають у море (“四瀆者，發源注海者也”) [國學備覽 2007, 475]. Ці річки мали багато приток, з яких вісім найбільших традиційно позначаються терміном “вісім приток” (“八流”): Вейшуй (渭水), Лошуй (洛水), Ханьшуй (漢水), Мяншуй (沔水), Іншуй (潁水), Жушуй (汝水), Сишуй (泗水) та Цаншуй (滄水). Річка Хуайхе (淮河, зараз її довжина становить 813 км) бере свій початок у провінції Хенань і, протікаючи Великою Китайською рівниною між двома найбільшими річками Китаю Хуанхе та Янцзи, утворює природний кордон, поділяючи країну на північну та південну частини. Річка Сихе (泗河, зараз її довжина становить 159 км) у давнину була найбільшою притокою Хуайхе та протікала через територію сучасних провінцій Шаньдун, Цзянсу і, можливо, Аньхой. Однак після розливу Хуанхе в 1194 році вона змінила своє русло, і зараз воно значно відрізняється від того,

що було під час подій, описаних у романі. Значні обсяги мулу, принесеного Хуанхе, осіли в руслі Сихе, зробивши його непридатним для судноплавства.

¹⁰ Чжао Гоу (皇帝趙構) – це сунський імператор Гао-цзун (高宗, 1107–1187). Він був дев'ятим сином імператора Хуей-цзуна (徽宗, 1082–1135) і молодшим братом імператора Цін-цзун (欽宗, 1100–1156). Після захоплення міста Бяньцзіна, столиці династії Північна Сун, чжурчжені взяли в полон його батька і брата, а йому вдалося втекти на південь, де він заснував династію Південна Сун зі столицею в місті Лін'ань.

¹¹ Чженьцзян (鎮江) – місто в провінції Цзянсу, розташоване на південному березі річки Янцзи, неподалік від її перетину з Великим каналом. За часів династії Південна Сун місто було першою лінією оборони з гарнізоном понад 47 тисяч солдатів [黃寬重 2023, 333–334] і ключовим транзитним вузлом між північчю та півднем Китаю [黃寬重 2023, 335].

¹² Чжан Цзюнь (張浚, друге ім'я Деюань 德遠, 1097–1164) – видатний сунський чиновник, військовий. У романі цей персонаж зустрічається в епізодах 95–98. Також див. посилення 50 у [Нань 2025с, 229].

¹³ Тяньчан (天長) – місто у східній частині провінції Аньхой. За часів династії Сун місто забезпечувало контроль над важливою територією між дельтою річки Янцзи та центральними регіонами країни, з'єднуючи внутрішні регіони з портами на сході.

¹⁴ Лухе (六合) – зараз це район міста Нанькіна. Місто було засновано в 571 р. до н. е. та вважається одним з перших великих поселень Китаю [六合縣志 1991, 39]. Протягом цих століть місто неодноразово змінювало підпорядкування, і за часів, описаних у романі, належало до округу Чженьчжоу (真州) [六合縣志 1991, 41]. На той час це був важливий стратегічний пункт, що обороняв північні підступи до столиці.

¹⁵ Пукоу (浦口) – зараз це район, який перебуває під юрисдикцією міста Нанкіна та межує з Лухе на сході. В історії Китаю відоме з періоду Чуньцю (春秋, 770–476 рр. до н. е.). Оскільки це місто розташоване на північному березі річки Янцзи, воно здавна було важливою переправою та одним з головних транспортних вузлів.

¹⁶ Янчжоу (揚州) – найважливіше місто на території між річками Янцзи та Хуайхе за часів династії Тан [Weimin 2025, 66]. Тогочасний вислів “Ян[чжоу] – [посідає] перше [місце], [чжоу] – друге” (“揚一益二”) вказує на те, що воно вважалось найбагатшим та найрозвинутішим містом Китаю. Однак за часів династії Сун ситуація змінилася. Численні війни та повстання кінця династії Тан і протягом правління П'яти династій та Десяти царств (五代十國, 907–960), а також зміни транспортних шляхів призвели до його поступового занепаду. Відомий сунський чиновник та літератор Хун Май (洪邁, друге ім'я Цзінлу 景廬, 1123–1202) так описує ситуацію, що склалась у Янчжоу в середині XII ст.: “Після повстань Бі Шидо та Сунь Жу воно перетворилося на руїни. Ян Сінмі відбудував його, і воно трішки піднялось, але знову було вщент зруйноване під час правління під гаслом *Сяньде*. Відтоді минуло вже сто сімдесят років миру під небом панівної династії, проте місто не досягло навіть десятої частини того процвітання, що було в нього за часів династії Тан. Сьогодні так гірко про це думати: серце стискається, і навертаються сльози!” [洪邁 1978, 122].

¹⁷ У доступних історичних джерелах я не знайшла міста з такою назвою.

¹⁸ Цін Шяою – це відомий сунський поет Цін Гуань (秦觀, друге ім'я Шяою 少游, 1049–1100). Більшість його поезій написані в жанрі *ци* і належать до стилю *вань-юе* (婉約詞, витончено-стриманий стиль), характерними ознаками якого є алегоричність, детальна описовість та розмаїття символіки. Твори в цьому стилі пов'язують із вираженням інтимних почуттів самого автора, які можна звести до трьох основних тем: страждання від нерозділеного кохання, розлука закоханих та оспівування жіночої краси [Rydholm 1998, 217].

¹⁹ Цін Сьомий (秦七) – родинне ім'я Ціня Гуаня (він був сьомим сином у родині), яке згодом стало звичним навіть у літературних колах. Саме за цим ім'ям сучасники згадували його в назвах власних віршів, а поети наступних поколінь посилалися за цим ім'ям на нього в рядках. Як приклад першого можна навести *люйши* Чжана Лея (張耒, друге ім'я Веньцян 文潛, 1054–1114) “Використовуючи рими Ціня Сьомого, відправляю Даоцяню” (“次韻秦七寄道潛”), а другого – рядок “Світ цінує нефритові підвіски більше, ніж Ціня Сьомого” (“世因玉佩輕秦七”) з 13 *люйши* циклу “Пишу, використовуючи рими молодшого брата Хоу Цяньфу” (“用厚後弟強甫韻”) Лю Кечжуана (劉克莊, друге ім'я Цяньфу 潛夫, 1187–1269).

²⁰ Див. епізод 43 [Нань 2025а, 167].

²¹ Тут вжито слово 大姑, яке має кілька значень: 1) старша сестра батька, 2) старша сестра чоловіка, 3) дружина старшого брата чоловіка, 4) шанобливе звертання до жінки. Зважаючи

на статус Лі Шиши, а також на те, що вона не була близькою родичкою Лі Цінчжао, я переклала його тут як “пані”.

²² Тут Лі Шиши звертається до Лі Цінчжао за прізвиськом чоловіка – “пані Чжао”.

²³ Мовиться про імператорський палац на горі Геньюе. Це була заміська резиденція з розкішним парком загальною площею близько 470 тис. м² [Хіе 2020, 105], збудована для імператора Хуей-цзуна (徽宗, 1082–1135) протягом 1117–1122 років. Парк був спроектований як низка копій різних природних мальовничих місць Китаю в мініатюрі з рідкісними рослинами й тваринами. Наприкінці XII – на початку XIII ст. сунський літератор Чжан Хао (張淏, ?–?) зазначав, що для побудови цього палацу “здалеку привозили найрідкісніші та найвишуканіші матеріали, а над цим проектом працювали найкращі майстри Піднебесної” [全宋筆記 2015, 89], тому в ньому були “зібрані всі скарби, що втілюють красу Піднебесної, усі найдивовижніші речі давнини та сучасності” [全宋筆記 2015, 91]. Проте Чжан Хао вже не зміг побачити його на власні очі: після падіння династії Північна Сун у 1127 році палац був повністю зруйнований чжурчженями, а окремі його частини були перевезені на північ до монгольської столиці та вбудовані в ритуальні споруди завойовників [Steinhardt 2019, 195].

²⁴ Чжан Банчан (張邦昌, друге ім’я Цзинен 子能, 1081–1127) – сунський чиновник. Детальніше див. виноску 19 у [Нань 2025с, 227].

²⁵ Це перший рядок *ци* видатного сунського політика, поета та каліграфа Су Ши (蘇軾, друге ім’я Цзичжань 子瞻, 1037–1101) на мелодію “Красуня Нянь-ну” (“念奴嬌”) під назвою “Роздуми про битву біля Червоної скелі” (“赤壁懷古”).

²⁶ Джерело цієї фрази можна простежити до юаньської драми Чжена Гуанцзу (鄭光祖, друге ім’я Дехуей 德暉, 1264–?) “Ван Цан піднімається на вежу” (“王粲登樓”): “Мечі дають воїнам, рум’яна – красуням” (“寶劍贈烈士, 紅粉贈佳人”) [汉语典故分类词典 1989, 302]. Лється про те, що, даруючи подарунок, потрібно враховувати не лише його цінність, а і його відповідність здібностям або потребам людини. Оскільки в джерелах династії Сун цей вираз не зустрічається, його не могла б сказати Лі Цінчжао. Однак Нань Гунбо, використовуючи його у сцені, де поетеса передає *niny* Лі Шиши, підкреслює цінність цього предмета, оскільки вона дарує витвір мистецтва видатній співачці, яка насправді зможе зрозуміти цінність цього подарунка.

²⁷ Лю Юн (柳永, друге ім’я Цзінчжуан 景莊, 985?–1053) – видатний сунський поет. Віддавав перевагу написанню довгих *ци*, строфи яких мали різний ритмічний малюнок, використовуючи їх для зображення особистого досвіду, душевних переживань та реалістичного змалювання життя у великому місті.

²⁸ Бай Цзюй-ї (白居易, друге ім’я Летянь 樂天, 772–846) – видатний танський поет, автор поеми “Вічна печаль” (“長恨歌”, 809 р.), де описана трагічна історія кохання танського імператора Сюань-цзуна (玄宗, 685–762) та його наложниці Ян Гуйфей (楊貴妃, 719–756).

²⁹ Тут Нань Гунбо дещо змінює рядок із *ци* Су Ши на мелодію “Красуня Нянь-ну” (“念奴嬌”), який згадувався в епізоді 125.

³⁰ *Цзюнь* (鈞) – міра ваги, що дорівнювала близько 18 кг. Нань Гунбо вводить образ носія з неймовірно важкою ношею в тисячу *цзюнів* (18 тонн), яку насправді не здатна підняти людина. Цей образ є тут символом страждання і витривалості двох героїнь, які на мить відчули емоційне полегшення.

³¹ Період Чуньцю (春秋時代, 770–481 рр. до н. е.) характеризується занепадом влади династії Чжоу та політичною роздробленістю Китаю, коли численні князівства вели війни між собою та укладали недовговічні союзи [Hsu 1999, 547–566]. Ослаблення родової системи сприяло розвитку міст, торгівлі та зростанню ролі чиновників. Попри політичну нестабільність, цей час став періодом культурного та інтелектуального піднесення, коли виникли передумови конфуціанства й інших філософських шкіл [Hsu 1999, 566–586].

³² Держава У (吳國, XII ст. до н. е. – 473 р. до н. е.) – князівство, що було розташоване на південному сході Китаю, у нижній течії річки Янцзи (територія сучасних провінцій Аньхой та Цзянсу). Відома видатними полководцями та стратегами, зокрема автором трактату “Мистецтво війни” (“孫子兵法”) Суньцзи (孫子, 545–470? рр. до н. е.), який справив значний вплив на подальший розвиток військової думки. У період Чуньцю завдяки реформам, які допомогли створити велику армію та побудувати потужний флот, це князівство стало одним із “П’яти гегемонів” (五霸) [Lei 2018, 68–73]. В армії У активно використовували піхоту, кінноту та бойові колісниці. Високий рівень металургії та технології зброярства дали їм змогу виробляти мечі, що й дотепер вражають своєю якістю.

³³ Центральна рівнина (中原) – частина Великої Китайської рівнини, що простягається від провінції Хенань до середньої та нижньої течій річки Хуанхе. Вважається місцем зародження китайської цивілізації.

³⁴ Чжухоу (諸侯) – місцеві або феодальні князі, що належали до найвищої аристократії. За часів правління династії Чжоу (周朝, 1046–256 рр. до н. е.) чжухоу, отримуючи землі від вана (王), визнавали його владу та були зобов'язані виконувати його накази і платити данину, а в разі потреби – підтримувати його військом. Хоча формально вони підкорялися вану, у межах своїх володінь вони мали певну автономію [Zhao 2015, 56–57]: керували територіями на власний розсуд, збирали податки та укладали союзи з іншими чжухоу. У період Чуньцю через слабкість центральної влади чжухоу фактично стали незалежними правителями, що часто вели війни між собою, претендуючи на статус одного з “П’яти гегемонів”.

³⁵ Озеро Тайху (太湖) – третє за величиною прісноводне озеро Китаю, розташоване в провінції Цзянсу, на кордоні з провінцією Чжецзян. Площа озера сягає 2338 км², а максимальна глибина – 4,8 м. Налічується 48 островів різного розміру.

³⁶ Вежа Гусу (姑蘇台) – легендарна стародавня вежа, зведена приблизно в VI ст. до н. е. на території сучасного міста Сучжоу. За переказами, її наказав побудувати правитель держави У. Сучасні дослідники ведуть дискусію щодо того, який саме правитель – Хе Люй (闔閭, 537–496 рр. до н. е.) чи його син Фу Чай (夫差, ?–473 р. до н. е.) [李步嘉 2013, 325–326]. Також існують розбіжності в написанні назви вежі: у роботах до VI ст. – вежа Гусюй (姑胥台), у подальших – вежа Гусу (姑蘇台). Цьому можна дати щонайменше два пояснення. По-перше, можлива фонетична або графічна заміна в назвах китайських топонімів, яка часто застосовувалася в Китаї з різних причин: усунення спогадів про попередні часи, небажані або неприємні з політичного чи соціального погляду; уникнення назв, що є омофонами слів із негативним значенням; усунення повторюваних назв місць тощо [Kałużńska 2018, 275]. По-друге, може бути різниця між топонімом і назвою конкретної споруди, оскільки гора, на якій було зведено вежу, мала декілька назв: Гусушань (姑蘇山), Гуюй (姑餘), Гусюй (姑胥), Цзишишань (紫石山), Сюйтайшань (胥台山) та Хехешань (和合山).

Історичні джерела дають змогу розглядати вежу Гусу не як архітектурний об’єкт та місце для прийому поважних гостей, а насамперед як символ могутності правителя та величі держави У. Однак після зведення вежа проіснувала не більше 20 років і була знищена в 473 р. до н. е., коли держава Юе (越) захопила У. Поети династії Тан (наприклад, Лі Бай та Бай Цзюй-ї) часто використовували образ цієї вежі для вираження ностальгії за минулим, символу колишньої величі держави, а також марнотратства, нерозсудливості влади чи швидкоплинності людського життя.

Найперша відома згадка про вежу Гусу приписується Сима Цяню (司馬遷, друге ім’я Цзичжан 子長, 145–86 рр. до н. е.). Про це згадує сунський учений Юе Ши (樂史, друге ім’я Цзичжен 子正, 930–1007) у монументальній праці обсягом у 200 *цзюанів* “Записи про піднебесний світ часів [правління під гаслом] Тайїнін” (“太平寰宇記”): «Великий історіограф писав: “[Якщо] піднятися на [вежу] Гусу, [можна] побачити п’ять озер”» [樂史 2007, 1826]. Однак жодна праця Сима Цяня або роботи його сучасників, що цитували його, не містять такого висловлювання. Це можна пояснити тим, що, по-перше, не всі роботи Сима Цяня дійшли до наших днів і, можливо, він справді написав ці рядки, але відповідна праця не збереглася. По-друге, сунський автор міг приписати цитату великому історіографу для надання більшої ваги своїм твердженням. Отже, першою письмовою згадкою про цю вежу можна вважати “Вичерпні записи про Юе” (“越絕書”), укладання яких датується династією Східна Хань (東漢, 25–220): “Протягом трьох років збирали матеріали для [її] будівництва, а ще через п’ять років її [зведення] було завершено. З неї можна було побачити на [відстань у] 200 *лі*” [李步嘉 2013, 322].

Пізніше до цього стислого опису додавалися різні подробиці, і вежа в роботах учених наступних династій перетворилася на дивовижну споруду. Зокрема, у роботі танського вченого Лу Гуанвея (陸廣微, ?–?) “Записи про землі [держави] У” (“吳地記”, бл. 876 р.) зазначається: “Вежа Гусу [була] розташована близько 35 *лі* на південний захід від повіту У. [Її] будівництво за правління Хе Люя тривало дев’ять років. Заввишки [вона була] 300 *чжанів*, [з неї] можна [було] побачити [відстань у] 300 *лі*. Для підйому [на неї] була побудована звисста дорога” [陸廣微 1986, 37]. За часів династії Тан *чжан* (丈) дорівнював 3,1 м, тому висота 300 *чжанів* мала б бути неймовірно не лише для стародавньої, а й для сучасної споруди – 930 м. Для порівняння: Бурдж Халіфа, найвищий хмарочос у світі, має висоту

828 м. Відповідно, можна дійти висновку, що Лу Гуанвей описує не реальні розміри вежі Гусу, а наводить гіперболу для зображення величі та могутності правителя. На це вказує й відстань, на яку можна було б побачити, стоячи на ній: *лі* (里) в той час дорівнював 559,8 м, що становить майже 168 км. Щоб побачити горизонт з такої відстані, треба стояти на вершині великої гори (близько 1800–2000 м). Проте вежа Гусу разом із пагорбом, на якому вона була побудована, заввишки була щонайбільше 200 м. Відповідно, з неї можна було б побачити відстань лише близько 50 км.

³⁷ *Чи* (尺) – міра довжини, яка за часів правління династії Сун дорівнювала 30,72 см. Тобто, за словами Наня Гунбо, вежа Гусу була заввишки понад 30 м, що ближче до реальності, ніж інформація з танських джерел.

³⁸ Фу Чай (夫差, ?–473 р. до н. е.) – правитель держави У приблизно з 495-го до 473 р. до н. е. За його правління держава досягла розквіту та могутності, а він прославився створенням сильної армії, масштабними інженерними проектами, зокрема іригаційних систем, що сприяли розквіту економіки, і будівництвом каналів, які використовувалися для швидкого переміщення військ, а також розкішним стилем життя. В історії Китаю він згадується як приклад правителя, який мав усі можливості, але втратив державу через марнотратство та недостатню політичну мудрість.

³⁹ Сі Ши (西施, 503–473 рр. до н. е.) – одна з “Чотирьох красунь Давнього Китаю” (中國古代四大美女). За легендою, вона була дівчиною з рибальського селища в державі Юе (територія сучасного міста Чжуцзі (诸暨), провінція Чжецзян). Коли в 494 р. до н. е. правитель держави Юе Гоуцзянь (勾踐, ?–464 р. до н. е.) зазнав поразки від держави У, військові стратеги та його радники Вен Чжун (文種, друге ім’я Цзицнь 子禽, ?–472 р. до н. е.) і Фань Лі (范蠡, друге ім’я Шаобо 少伯, 536–448 рр. до н. е.) запропонували довгостроковий план помсти: виховати прекрасну жінку, яку б вони потім подарували правителю У Фу Чаю (夫差, ?–473 р. до н. е.), а вона б звабила його та не давала б займатися управлінням державою. План спрацював бездоганно, і через майже 20 років держава Юе захопила У. У давніх джерелах, як-от “Моцзи” (“墨子”, V–IV ст. до н. е.), Сі Ши описується як інструмент політичних інтриг, оскільки її краса використовувалася, щоб послабити ворога. Вона є символом трагічної долі, спричиненої власною красою: після виконання завдання зі зваблення Фу Чаю її втопили [墨子 2018, 5]. За іншою версією, яка вперше з’явилась у “Вичерпних записках про Юе” (“越絕書”, I–II ст.) і потім неодноразово згадувалася в працях учених інших династій, її доля склалася інакше: після падіння держави У Фань Лі і Сі Ши втекли разом і загубилися десь серед п’яти озер [李步嘉 2013, 422]. У цій версії її образ зазнає кардинальної трансформації, оскільки вона вже не жертва обставин, а активна учасниця творення своєї долі. Замість пасивного чекання результатів політичних інтриг вона обирає втечу, щоб жити поруч із коханим.

⁴⁰ Вважається, що палац Гуаньва (館娃宮) був зведений Фу Чаєм для Сі Ши на горі Лін’янь (靈巖山) на території сучасного міста Сучжоу. Перші згадки про нього з’являються в танських поезіях, які описують історію кохання правителя держави У та красуні Сі Ши. Зокрема, поети (Бай Цзюй-ї, Дай Шулунь, Пі Жисюй та інші) згадували цей палац як символ розкоші і марнотратства влади.

⁴¹ Янь Цін (燕青) – вигаданий персонаж одного з чотирьох китайських класичних романів “Річкове прибережжя” (“水滸傳”) авторства Ши Найяня (施耐庵, друге ім’я Чжаожуй 肇瑞, 1296–1370). У романі він мав прізвисько Гуляка (浪子), про яке згадує тут Лі Шиши. За часів династії Сун такі прізвиська діставали ледачі молодики, які часто відвідували будинки розпусти у “веселих кварталах” [宁稼雨 2009, 102–103].

⁴² Брама Чанмень (閶門) була побудована в період Чуньцю (春秋, 770–476 рр. до н. е.) на території сучасного міста Сучжоу. У літературних творах Чанмень є символом величі і розкоші міста. У романі Наня Гунбо вона символізує рубіж між минулим і майбутнім: Лі Шиши прощається зі знайомими їй людьми та своїм минулим і вступає на “чужу землю”, розпочинаючи новий етап життя.

ЛІТЕРАТУРА

Нань Г. (2024), “Лі Цінчжао. Глави I–III / Переклад з китайської, вступна стаття та коментарі Г. В. Дашенко”, *Східний світ*, № 4, с. 149–176. DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw.2024.04.149>

Нань Г. (2025a), “Лі Цінчжао. Глави III–V / Переклад з китайської, вступна стаття та коментарі Г. В. Дашенко”, *Східний світ*, № 1, с. 155–181. DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw.2025.01.155>

Нань Г. (2025b), “Лі Цінчжао. Глави V–VI / Переклад з китайської, вступна стаття та коментарі Г. В. Дашенко”, *Східний світ*, № 2, с. 173–197. DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2025.02.173>

Нань Г. (2025c), “Нань Гунбо. Лі Цінчжао. Глави VII–VIII / Переклад з китайської, вступна стаття та коментарі Г. В. Дашенко”, *Східний світ*, № 3, с. 212–232. DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2025.03.212>

Нань Г. (2025d), “Нань Гунбо. Лі Цінчжао. Глава IX / Переклад з китайської, вступна стаття та коментарі Г. В. Дашенко”, *Східний світ*, № 4, с. 218–236. DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2025.04.218>

Gernet J. (1970), *Daily Life in China, on the Eve of the Mongol Invasion, 1250–1276*, Trans. from the French by H. M. Wright, Stanford University Press, Stanford.

Handler S. (2001), *Austere Luminosity of Chinese Classical Furniture*, University of California Press, Berkeley.

Hsu C. (1999), “The Spring and Autumn Period”, in M. Loewe and E. L. Shaughnessy (eds), *The Cambridge History of Ancient China: From the Origins of Civilization to 221 BC*, Cambridge University Press, Cambridge, pp. 545–586.

Kałużyńska I. (2018), “Substitution by Homophones in Chinese and Changes to Old Street Names in Beijing after 1949”, *Onomastica*, Vol. 62, pp. 273–280. DOI: <https://doi.org/10.17651/ONOMAST.62.14>

Lei C. (2018), “The Emergence of Organized Water Transport in Early China: Its Social and Geographical Contexts”, in C. Wing-chung Ho, R. King-sang Mak and Yue-him Tam (eds), *Voyages, Migration, and the Maritime World: on China’s Global Historical Role*, De Gruyter Oldenbourg, Berlin & Boston, pp. 45–90. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110587685-004>

Rydholm L. (1998), *In Search of the Generic Identity of Ci Poetry*, Doctoral dissertation, Stockholm.

Steinhardt N. (2019), *Chinese Architecture: A History*, Princeton University Press, Princeton.

Weimin B. (2025), *The Cities of Song China I: Urban Governance*, Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003625780>

Xie J. (2020), *Chinese Urbanism: Urban Form and Life in the Tang-Song Dynasties*, World Scientific Publishing Company, Singapore.

Zhao D. (2015), *The Confucian-Legalist State: A New Theory of Chinese History*, Oxford University Press, Oxford.

曹家齐 (2004), *宋代交通管理制度研究*, 河南大学出版社, 开封.

國學備覽 (2007), 第2冊: 周易, 春秋左傳, 爾雅, 孝經, 趙敏俐, 尹小林主編, 首都師範大學出版社, 北京.

汉语典故分类词典 (1989), 內蒙古人民出版社, 呼和浩特.

洪邁 (1978), *容齋隨筆*, 上海古籍, 上海.

洪楸 (1993), *京本通俗小说·清平山堂话本·大宋宣和遗事*, 岳麓书社, 长沙.

黃寬重 (2023), “護國北門：南宋時代鎮江地位的躍昇”, *中央研究院歷史語言研究所集刊*, 第九十四本, 第二分, 327–367.

李步嘉 (2013), *越絕書校釋*, 中華書局, 北京.

林慶彰 (2012), *中國經學研究的新視野*, 萬卷樓, 臺北.

六合县志 (1991), 六合县地方志编纂委员会編, 中华书局, 北京.

陸廣微 (1986), *吳地記*, 江蘇古籍出版社, 南京.

孟元老 (1982), *東京夢華錄注*, 中華書局出版, 北京.

墨子 (2018), 方勇译注, 中华书局, 北京.

宁稼雨 (2009), *水浒闲谭*, 中国文史出版社, 北京.

全宋筆記 (2008), 第三編, 八 / 朱易安, 傅璇琮等主編, 大象出版社, 鄭州.

全宋筆記 (2015), 第七編, 一 / 上海師範大學古籍整理研究所編, 大象出版社, 鄭州.

全宋筆記 (2017), 第八編, 二 / 上海師範大學古籍整理研究所編, 大象出版社, 鄭州.

宋人軼事彙編 (2014), 周勛初主編, 上海古籍出版社, 上海.

王兆鹏 (2013), *宋代文学传播探原*, 武汉大学出版社, 武汉.

吴自牧 (1984), *梦梁录*, 浙江人民出版社出版, 杭州.

樂史 (2007), *太平寰宇記*, 中華書局, 北京.

張邦基 (2002), *墨莊漫錄*, 中華書局, 北京.

張其昀 (1989), *中國地理大綱*, 上海書店, 上海.

REFERENCES

- Nan G. (2024), “Li Tsinchzhao. Hlavy I–III, pereklad z kytaiskoi, vstupna stattia ta komentari H. V. Dashchenko”, *Shidnij svit*, No. 4, pp. 149–176. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2024.04.149>
- Nan G. (2025a), “Li Tsinchzhao. Hlavy III–V, pereklad z kytaiskoi, vstupna stattia ta komentari H. V. Dashchenko”, *Shidnij svit*, No. 1, pp. 155–181. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2025.01.155>
- Nan G. (2025b), “Li Tsinchzhao. Hlavy V–VI, pereklad z kytaiskoi, vstupna stattia ta komentari H. V. Dashchenko”, *Shidnij svit*, No. 2, pp. 173–197. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2025.01.173>
- Nan G. (2025c), “Nan Gunbo. Li Tsinchzhao. Hlavy VII–VIII, pereklad z kytaiskoi, vstupna stattia ta komentari H. V. Dashchenko”, *Shidnij svit*, No. 3, pp. 212–232. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2025.03.212>
- Nan G. (2025d), “Li Tsinchzhao. Hlava IX, pereklad z kytaiskoi, vstupna stattia ta komentari H. V. Dashchenko”, *Shidnij svit*, No. 4, pp. 218–236. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2025.04.218>
- Gernet J. (1970), *Daily Life in China, on the Eve of the Mongol Invasion, 1250–1276*, Trans. from the French by H. M. Wright, Stanford University Press, Stanford.
- Handler S. (2001), *Austere Luminosity of Chinese Classical Furniture*, University of California Press, Berkeley.
- Hsu C. (1999), “The Spring and Autumn Period”, in M. Loewe and E. L. Shaughnessy (eds), *The Cambridge History of Ancient China: From the Origins of Civilization to 221 BC*, Cambridge University Press, Cambridge, pp. 545–586.
- Kałużyńska I. (2018), “Substitution by Homophones in Chinese and Changes to Old Street Names in Beijing after 1949”, *Onomastica*, Vol. 62, pp. 273–280. DOI: <https://doi.org/10.17651/ONOMAST.62.14>
- Lei C. (2018), “The Emergence of Organized Water Transport in Early China: Its Social and Geographical Contexts”, in C. Wing-chung Ho, R. King-sang Mak and Yue-him Tam (eds), *Voyages, Migration, and the Maritime World: on China's Global Historical Role*, De Gruyter Oldenbourg, Berlin & Boston, pp. 45–90. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110587685-004>
- Rydholm L. (1998), *In Search of the Generic Identity of Ci Poetry*, Doctoral dissertation, Stockholm.
- Steinhardt N. (2019), *Chinese Architecture: A History*, Princeton University Press, Princeton.
- Weimin B. (2025), *The Cities of Song China I: Urban Governance*, Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003625780>
- Xie J. (2020), *Chinese Urbanism: Urban Form and Life in the Tang-Song Dynasties*, World Scientific Publishing Company, Singapore.
- Zhao D. (2015), *The Confucian-Legalist State: A New Theory of Chinese History*, Oxford University Press, Oxford.
- Cao J. (2004), *Songdai jiaotong guanli zhidu yanjiu*, Henan daxue chubanshe, Kaifeng. (In Chinese).
- Guoxue bei lan* (2007), Vol. 2: Zhouyi, Chunqiu zuo chuan, Erya, Xiaojing, M. Zhao and X. Yin (eds), Shoudu shifan daxue chubanshe, Beijing. (In Chinese).
- Hanyu diangu fenlei cidian* (1989), Neimenggu renmin chubanshe, Huhehaote. (In Chinese).
- Hong M. (1978), *Rongzhai suibi*, Shanghai guji, Shanghai. (In Chinese).
- Hong P. (1993), *Jing ben tongsu xiaoshuo. Qingping shantang huaben. Da Song Xuanhe yishi*, Yuelu shushe, Changsha. (In Chinese).
- Huang K. (2023), “Hu guo beimen: Nan Song shidai Zhenjiang diwei de yuesheng”, *Zhongyang Yanjiuyuan Lishi yuyan yanjiusuo jikan*, Book 94, Part 2, pp. 327–367. (In Chinese).
- Li B. (2013), *Yuejue shu xiao shi*, Zhonghua shuju, Beijing. (In Chinese).
- Lin Q. (2012), *Zhongguo jingxue yanjiu de xin shiye*, Wanjuanlou, Taipei. (In Chinese).
- Liuhe xianzhi* (1991), Compl. by Liuhe County Local History Compilation Committee, Zhonghua shuju, Beijing. (In Chinese).
- Lu G. (1986), *Wu di ji*, Jiangsu guji chubanshe, Nanjing. (In Chinese).
- Meng Y. (1982), *Dongjing menghua lu zhu*, Zhonghua shuju chuban, Beijing. (In Chinese).
- Mozi* (2018), Translated and comments by Y. Fang, Zhonghua shuju, Beijing. (In Chinese).
- Ning J. (2009), *Shuihu xiantan*, Zhongguo wenshi chubanshe, Beijing. (In Chinese).

Quan Song biji (2008), Vol. 3, Part 8, Y. Zhu, X. Fu et al. (eds), Da xiang chubanshe, Zhengzhou. (In Chinese).

Quan Song biji (2015), Vol. VII, Part I, Shanghai shifan daxue guji ao li yanjiusuo (ed.), Da xiang chubanshe, Zhengzhou. (In Chinese).

Quan Song biji (2017), Vol. 8, Part 2, Shanghai shifan daxue guji ao li yanjiusuo (ed.), Da xiang chubanshe, Zhengzhou. (In Chinese).

Songren yi shi huibian (2014), X. Zhou (ed.), Shanghai guji chubanshe, Shanghai. (In Chinese).

Wang Zh. (2013), *Songdai wenxue chuanbo tan yuan*, Wuhan daxue chubanshe, Wuhan. (In Chinese).

Wu Z. (1984), *Mengliang lu*, Zhejiang renmin chubanshe chuban, Hangzhou. (In Chinese).

Yue Sh. (2007), *Taiping huanyu ji*, Zhonghua shuju, Beijing. (In Chinese).

Zhang B. (2002), *Mozhuang manlu*, Zhonghua shuju, Beijing. (In Chinese).

Zhang Q. (1989), *Zhongguo dili dagang*, Shanghai shudian, Shanghai. (In Chinese).

Нань Гунбо

Лі Цінчжао. Глава X /

Переклад з китайської, вступна стаття та коментарі Г. В. Дашенко

У цій публікації продовжено переклад історичного роману “Лі Цінчжао” (“李清照”) авторства гонконзького письменника Наня Гунбо (南宮搏, 1924–1983). Представлено переклад X глави (епізоди 119–132), яка виходила з 29 серпня до 13 вересня 1960 року в тайванській “Центральній щоденній газеті” (“中央日報”). Події, зображені в цій частині роману, відбуваються приблизно наприкінці 1129 – на початку 1130 року.

Ця глава присвячена опису зустрічі Лі Цінчжао та Лі Шиши, яка є одним із ключових композиційних і смислових вузлів роману. Дві видатні жінки династії Сун – поетеса-аристократка та знаменита співачка з “веселих кварталів” – постають не лише як окремі літературні персонажі, а і як символи різних аспектів культури Північної Сун. Їхня зустріч на кораблі, що пливе по Янцзи, інтерпретується як символічний момент переплетіння соціально та культурно різних життів на тлі грандіозних історичних катастроф.

У цій главі Нань Гунбо використовує два повних сунських *ци* (Ція Гуаня і Лі Цінчжао), а також окремі рядки з поезій Лі Цінчжао, Лю Юна і Бая Цзюй-ї. У вступній статті висвітлено роль поетичних текстів у романі, які не лише формують настрій цієї глави, а й створюють розгалужену систему інтертекстуальних зв’язків, у межах якої переживання героїнь вписані в багатовікову китайську ліричну традицію. Поетичні образи резонують із психологічним станом жінок та віддзеркалюють їхнє відчуття втрати дому, стабільності та колишнього життя. Зустріч Лі Цінчжао і Лі Шиши постає як літературне осмислення жіночої долі в умовах занепаду держави та водночас як естетичне свідчення неперервності традиції, що переживає своїх творців.

У примітках подано пояснення термінів та реалій, а також стислі відомості про історичних осіб, згаданих у романі.

Ключові слова: Нань Гунбо; Лі Цінчжао; Лі Шиши; роман; поезія; образ

Переклад надійшов до редакції 30.11.2025

Прийнято до друку після рецензування 23.12.2025

Опубліковано 14.04.2026